

Všestranný jazykový rozbor (VJR)

VJR by měl tvořit součást téměř každé vyučovací hodiny a můžeme jej zařadit do kterékoli její části. Nejčastěji se používá při opakování a vyvozování nového učiva. Pokud slouží k opakování, neměl by zabrat v hodině více než 10 min. Velmi vhodné je, když rozbor použijeme zároveň pro vyvození nového učiva. K rozboru můžeme použít větu jednoduchou, souvětí, část textu. Záleží na vyspělosti žáků. Úkoly **musí být vždy přiměřené věku a vědomostem žáka**. VJR plní tyto funkce: motivační, opakovací a procvičovací, vyvození nového učiva.

VJR zahrnuje níže uvedené dílčí typy rozborů. U každého z nich je uvedeno, co by měl žák na 1. stupni umět. Rozdělení podle ročníků je **pouze** orientační.

1. Rozbor syntaktický (skladebný)

2. ročník

- rozdíl mezi větou jednoduchou a souvětím (žák určuje rozdíl podle počtu sloves v určitém tvaru);
- druhy vět podle postojové modality;
- věty v souvětí mohou být: a) pouze odděleny čárkou; b) spojeny spojovacími výrazy (spojky, vztažná zájmena, vztažná příslovce); ve 2. ročníku, pokud žáci ještě neznají slovní druhy, používáme pomocný termín **spojovací výraz**.

3. ročník

- základní skladební dvojice: podmět a přísudek (pouze v jednoduchých případech);
- základy grafického znázornění podmětu a přísudku;
- grafický zápis souvětí, např. **V1, protože V2**.

V dalších ročnících se učivo upevňuje a prohlubuje.

2. Rozbor slovnědruhový

2. ročník

- seznámení pouze s některými slovními druhy: **podstatné jméno, sloveso**, některé **předložky** a frekventované **spojky** (doporučuji vzhledem ke slohovému vyučování seznámit žáky také s **přídavnými jmény**).

3. ročník

- kompletní přehled všech deseti slovních druhů se zaměřením na slovní druhy ohebné (*neohebné se podrobně probírají na 2. st. ZŠ*);

V dalších ročnících učivo o slovních druzích stále procvičujeme a upevňujeme.

3. Rozbor morfologický (tvaroslovný)

2. ročník

- rozlišování tvarů téhož slova od slov příbuzných, např.: *les, lesa, lesní, (o) lese, lesem*.

3. ročník

- určování jmenných kategorií: pád, číslo, rod;
- určování slovesných kategorií: osoba, číslo, čas.

4. ročník

- skloňování podstatných jmen;
- kategorie slovesného způsobu: oznamovací a rozkazovací.

5. ročník

- slovesný způsob podmiňovací;
- procvičování učiva.

4. Rozbor fonetický (hláskový)

2. ročník

- rozdíl mezi hláskou a písmenem;
- rozdělení hlásek na samohlásky a souhlásky;
- samohlásky: krátké a dlouhé;
- samohláska ú/ů;
- souhlásky: tvrdé, měkké;
- spodoba znělosti na konci a uvnitř slova, např. **ley**, **rybhka** (*žáci si pomáhají buď jiným tvarem slova (lvů, rybek), nebo slovem příbuzným (lví, lvíče; rybí, rybář)*). *Některá slova je nutné si osvojit pamětně: už, než, ačkoliv, ...*

3. ročník

- učivo o spodobě znělosti (*může být zařazeno ve 2. nebo 3. ročníku*);

- rozšiřování učiva o psaní **ú** (v citoslovcích: *búú*, ...);
- souhlásky obojetné.

4. ročník

- v souvislosti s učivem o stavbě slova rozšiřujeme učivo o psaní **ú** (po předponě: *zúčastnit*; ve slovech složených: *trojúhelník*);
- průběžně doplňujeme pravopis slov cizích: *skútr*, *manikúra*, *léčebná kúra*, ...

V 5. ročníku učivo procvičujeme.

5. Rozbor slovotvorný a stavby slova

3. ročník

- slova příbuzná (v souvislosti s učivem o vyjmenovaných slovech);
- kořen slova a **pomocné** termíny část předponová a příponová (*zá – les – ák*);

4. ročník

- stavba slova: kořen, předpona, přípona, koncovka (*zá – les – ák – ů*).

V pátém ročníku upevňování a procvičování učiva.

6. Rozbor pravopisný

Pravopisné jevy se procvičují od 2. ročníku. Důraz je na 1. stupni kladen na jevy pravopisu lexikálního, s nácvikem pravopisu morfologického a syntaktického se na 1. stupni pouze začíná, upevňuje se až na 2. stupni. Vymezení pravopisných jevů viz *Didaktika českého jazyka pro 2. st. ZŠ*.

Rozbor lexikálně sémantický a stylistický budeme probírat v jarním semestru.

UKÁZKA pro 5. ročník

V z_mě b_vá často s_lný mráz, fouká mraz_v_vítr a m_sty se tvoří námraza.

Nejdříve celý text s žáky přečteme nahlas. Využijeme text k motivaci a rozvíjení komunikativní kompetence. Např.:

- Kolik ročních období znáš? Vyjmenuj je.
- Vyjádři jednou větou (souvětím) jaro (léto, podzim, zimu).
- Kteří ptáci nás na podzim opouštějí a kam až letí?
- Kteří k nám naopak přilétají?
- Můžeme v zimě ptákům a jiným zvířatům nějak pomáhat? Jak? Apod.

1. Rozbor syntaktický

Mám na tabuli větu jednoduchou, nebo souvětí? (*souvětí*) Podle čeho jsi to poznal? (*tři slovesa v určitém tvaru, tři základní skladební dvojice*) Dokážeš napsat vzorec souvětí? *V1, V2 a V3*.

2. Rozbor slovnědruhový

Který slovní druh v souvětí chybí? (*číslovky, částice, citoslovce*) Dokážeš upravit souvětí tak, že tam chybějící slovní druhy doplníš? *Např. ... a místy se tvoří první námraza* (číslovka); *V zimě bývá bohužel často ...* (částice);

3.– 4. Rozbor morfologický a fonetický

Co mají společného slova *mráz* a *vítr*?

- Podstatná jména; obě rod mužský, vzor hrad;
- Jsou v prvním pádě;
- Obě jsou ve větě podmětem;
- Jsou to podstatná jména abstraktní;
- Jsou to obecná podstatná jména;
- Obě se skládají ze 4 písmen;
- Obě mají 3 souhlásky a jednu samohlásku;
- Obě začínají na obojetnou souhlásku atd.

5. Rozbor pravopisný

Kterých *i/y* doplníš do souvětí víc? Kolik bude měkkých a kolik tvrdých?

6. Rozbor slovotvorný (stavba slova)

Nové učivo: Slovotvorný rozbor (nebo stavba slova)

Co mají společného slova mráz, mrazivý a námraza? Žáci mohou jmenovat různé znaky jako např. v bodě 3. a 4. Pokud na to sami nepřijdou, položíme návodnou otázku. Např.: Kterou část mají tato slova společnou? (mráz, mraz-, -mraz-);

Této části říkáme **kořen slova**.

Říkejte další slova, která mají stejný kořen.

Např. *mrazík, Mrazík, zmrazit, mraznička, mrazit, odmrazit, ...*

Části, která stojí před kořenem, říkáme **předpona**; části, která stojí za kořenem, říkáme **přípona** nebo **koncovka** (*koncovka je část, která se mění při skloňování, časování*).

a) Odtrhněte ve slovech předponu:

mrazík, Mrazík, zmrazit, mraznička, mrazit, odmrazit,

b) Odtrhněte ve slovech příponu:

mrazík, Mrazík, zmrazit, mraznička, mrazit, odmrazit, ...

c) Ve kterém slově je také koncovka?

MRAZ- NIČK - A

Dále pak učivo procvičujeme.